

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 81'1'091(048.1)

DOI: 10.31651/2226-4388-2025-39-132-134

КНИГА, ЯКА РОЗКРИВАЄ КОРОТКІ ІСТОРІЇ ПРО МОВУ
(Девід Кристал «Короткі історії про мову» /
пер. з англ. Зорини Тіммерман. Київ : Наш Формат, 2025. 210 с.)

***В. В. Газдаг, доктор філософії в галузі мовознавства, доцент кафедри філології,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II
(Берегове, Україна)***

e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9331-2307>

***Є. Б. Барань, доктор філософії в галузі мовознавства, доцент кафедри філології,
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II;
доцент кафедри української мови та культури, Ниредьгазький університет
(Берегове, Україна; Ниредьгаза, Угорщина)***

e-mail: barany.erszebet@kmf.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8395-5475>

У пантеоні світової лінгвістики ім'я Девіда Кристала посідає особливе місце. Видатний британський мовознавець, професор та офіцер Ордену Британської імперії, автор понад ста книг, присвячених найрізноманітнішим аспектам мови: від історії англійської мови та шекспірознавства до клінічної лінгвістики та мови інтернету. Його фундаментальні праці, зокрема «*The Cambridge Encyclopedia of Language*» [Кембриджська енциклопедія мови] та «*English as a Global Language*» [Англійська як глобальна мова], давно стали класикою академічної літератури. Однак, можливо, найбільшим талантом Кристала є його здатність виходити за межі «вежі зі слонової кістки» й говорити про складні наукові явища простою, живою мовою, зрозумілою найширшому колу читачів.

Саме в жанрі науково-популярної літератури написана його книга «*A Little Book of Language*», оригінальне видання якої побачило світ у 2010 році у видавництві Yale University Press. Попри те, що з моменту виходу оригіналу минуло п'ятнадцять років, український переклад побачив світ лише у 2025 році у видавництві «Наш Формат». Варто зазначити, що цей часовий проміжок не зменшив актуальності видання. Навпаки, в епоху глобальних комунікаційних змін та цифрової трансформації спілкування погляди Д. Кристала є сучасними. Українське видання має назву «*Короткі історії про мову*», переклад зробила Зорина Тіммерман, чия робота заслуговує на окрему увагу завдяки майстерній адаптації англomовного матеріалу до українських мовних реалій.

Монографія не є сухим академічним підручником, хоч за широтою охоплення тем вона може змагатися з університетським курсом «Вступу до мовознавства». Книга складається з 40 логічно пов'язаних розділів, кожен із яких висвітлює окремий аспект феномену мови. Авторка обрала еволюційну стратегію оповіді, починаючи від народження людини і її перших звуків, проходячи крізь етапи опанування мовлення, письма, граматики й завершуючи складними питаннями функціонування мови в цифровому суспільстві та проблемою мов, які зникають.

Від першого крику до першого слова: фізіологія та психологія мовлення. Перший блок розділів присвячено онтогенезу мовлення. У розділі «Як розмовляють з малюками» Д. Кристал аналізує феномен рідної мови (motherese). Він докладно пояснює, чому дорослі інстинктивно підвищують тон голосу, розтягують голосні та використовують специфічну інтонацію під час спілкування з немовлятами. Автор переконливо доводить, що це «лебедіння» не є простою забавкою, а виконує важливу функцію: привертає увагу дитини та допомагає їй виокремлювати мовні одиниці з потоку звуків.

Далі автор заглиблюється у фізіологію звукотворення. У розділах «Від крику до слів» та «Створюємо вібрації» він описує механізм роботи голосового апарату. Читач дізнається про роль легень, гортані та «голосових складок» (термін, який Кристал уживає замість застарілого «голосові зв'язки») у процесі мовлення. Цікавим є екскурс у розвиток сприйняття: автор наводить дані досліджень, які засвідчують, що дитина починає розрізняти ритм та інтонацію рідної мови ще перебуваючи в утробі матері, а плач немовляти вже має інтонаційні характеристики мови його батьків.

Особливу увагу приділено етапу «агукання» та лепетові, коли дитина експериментує зі звуками, готуючи артикуляційний апарат до справжнього мовлення. Кристал пояснює відмінність між активним та пасивним словниковим запасом, демонструючи, що розуміння слів передуює здатності їх вимовляти.

Писемність, орфографія та «жахи» правопису. Значний обсяг книги присвячено писемній мові. У розділах 8–10 («Вчимося читати й писати», «Труднощі правопису», «Варіації на тему правопису») автор водить читача шляхом еволюції письма: від первісних зарубок на кістках та глиняних жетонів до клинопису й сучасних алфавітів. Він пояснює принципову відмінність між піктографічним, складовим та алфавітним письмом, наводячи приклади з китайської та японської мов.

Особливо цікавим для філологів є розділ, присвячений історії англійської орфографії. Д. Кристал пояснює, чому англійський правопис є таким складним і часто нелогічним. Він розкриває історичні причини цього явища, згадуючи вплив французьких переписувачів після норманського завоювання, діяльність першодрукаря Вільяма Кекстона, який привіз друкарів із Нідерландів (що вплинуло, наприклад, на написання слова «ghost» через «gh»), та прагнення лексикографів відобразити латинське походження слів у добу Відродження (що дало нам німу «b» у слові «debt»). Український переклад вдало адаптує ці пояснення, роблячи їх зрозумілими для українськомовного читача.

Варіативність мови: акценти, діалекти та соціальні маркери. Центральне місце в книзі посідає тема мовного розмаїття. У розділі «Акценти і діалекти» Кристал чітко розмежовує ці поняття: акцент стосується лише вимови, тоді як діалект охоплює також лексичні та граматичні особливості. Автор постає палким захисником мовної толерантності, спростовує поширені міфи про те, що певні діалекти є «зіпсованими» або «неправильними». Натомість він розглядає кожен варіант мови як унікальну систему, що є носієм культурної ідентичності.

Кристал аналізує феномен «нормативної вимови» (Received Pronunciation) у Великій Британії, показуючи, як цей акцент став маркером соціального статусу та освіченості і як змінюється ставлення до регіональних акцентів у сучасному світі. Він також розглядає професійні жаргони та сленг (розділ 24), демонструючи, як специфічна лексика (наприклад, серед автолюбителів чи лікарів) слугує засобом ідентифікації «своїх» і зміцнення групової солідарності.

Мова в епоху технологій. Девід Кристал відомий своїм оптимістичним поглядом на вплив новітніх технологій на мову. У розділах «Електронна революція» та «Текстові повідомлення» він руйнує стереотип про те, що інтернет та смс-спілкування вбивають мовну грамотність. Навпаки, лінгвіст стверджує, що мова текстових повідомлень («текстіш») є виявом мовної гри та креативності.

Аналізуючи скорочення в смс (наприклад, «u» замість «you» або «gr8» замість «great»), він показує, що подібними прийомми (ребусами) послуговувалися століттями, задовго до появи мобільних телефонів. Кристал наводить переконливий аргумент: щоб ефективно

порушувати правила орфографії задля економії часу чи створення ефекту, користувач повинен спочатку досконало знати ці правила. Дослідження засвідчують, що найактивніші «текстери» часто мають найвищий рівень грамотності.

Багатомовність та мови, що зникають. Важливим є блок розділів, присвячених глобальним питанням лінгвістики. У розділі «Що значить бути білінгвом» автор наголошує, що багатомовність не є винятком, вона – норма для більшості населення планети. Автор торкається болючої теми смерті мов (розділ 20), наводячи тривожну статистику: кожні два тижні у світі зникає одна мова.

Д. Кристал описує причини цього процесу – від фізичного знищення носіїв до економічного та культурного тиску доміантних мов. Однак він не обмежується констатацією фактів, а наводить приклади успішної ревіталізації мов (іврит, валлійська, маорі), даючи надію на збереження лінгвістичного різноманіття людства. Ця тема є особливо резонансною для українського читача в умовах боротьби за збереження та утвердження рідної мови.

Етимологія та ономастика: походження слів та імен. Книга зацікавить тих, хто любить дізнаватися про походження слів. У розділі «Етимологія» Кристал розповідає захопливі історії про семантичні зсуви. Наприклад, читач дізнається, що слова *salary* ‘зарплата’, *sausage* ‘ковбаса’ та *salad* ‘салат’ мають спільний корінь, пов’язаний із сіллю (lat. *sal*). А слово *nice*, яке сьогодні означає ‘милий’ або ‘приємний’, колись означало ‘дурний’ чи ‘неосвічений’. Розділ про топоніми та антропоніми (27, 28) розкриває таємниці географічних назв та особових імен людей, показуючи, як історія закарбовується в іменах.

Прагматика: як ми діємо словами. Завершальні розділи книги присвячені прагматиці – науці про те, як ми використовуємо мову для досягнення конкретних цілей. У розділах «Навіщо використовувати мову?» та «Мова для почуттів» Кристал виходить за межі простого передавання інформації. Він аналізує емоційну функцію мови (лайка як спосіб зняття стресу), фатичну функцію (розмови про погоду для встановлення контакту) та перформативну функцію (коли слова змінюють реальність, як-от під час оголошення вироку чи називання корабля). Окремо розглянуто тему політичної коректності як спроби уникнути мовної дискримінації та створення інклюзивного простору, хоч автор визнає і суперечливі моменти цього явища.

Висновки. Монографія «Короткі історії про мову» є блискучим зразком науково-популярного видання. Девід Кристал унікає надмірного спрощення, але й не перевантажує читача термінологією. Його стиль – це діалог із читачем, сповнений гумору, живих прикладів та щирого захоплення предметом дослідження. Видання чудово ілюстроване роботами Жана-Мануеля Дювів’є, що додає книзі естетичної привабливості.

Окремо варто відзначити роботу перекладачки Зорини Тіммерман. Переклад не просто передає зміст, він адаптований до українського культурного контексту. Там, де Кристал наводить приклади англійської поезії чи гри слів, перекладачка вдало добирає українські відповідники (наприклад, вірші Платона Воронька або адаптацію сленгу), що робить матеріал зрозумілим і близьким.

Книга буде корисною для широкої аудиторії. Для школярів старших класів та абітурієнтів вона може стати вирішальним чинником у виборі професії філолога. Студентам-філологам допоможе систематизувати знання та побачити «живу» мову за сухими правилами. Вчителі й викладачі знайдуть тут безліч цікавих фактів та методичних прийомів для поживлення уроків. Батьки отримають ключ до розуміння мовного розвитку своїх дітей.

У контексті українського мовознавчого дискурсу поява цієї праці є знаковою. Вона пропонує сучасний погляд на мову як на динамічну систему, що постійно розвивається. Ідеї Девіда Кристала про цінність діалектів, важливість білінгвізму та природність мовних змін можуть стати важливим аргументом у суспільних дискусіях про мовну політику та культуру мовлення в Україні. Книга вчить не просто знати правила, а й розуміти та любити мову в усьому її розмаїтті.

Надійшла до редакції: 18.07.2025
Прийнято до друку: 14.09.2025